

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ МОВНО-КОМУНІКАТИВНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті досліджується комунікативна сутність політичної культури, яка формує поведінку, погляди, переконання, свідомість і життєву позицію індивідумів, груп, спільнот, соціуму та нації. Автор розглядає роль, значення і подвійну складову цього явища, запобігаючи формуванню у політиків і громадян конфронтаційного мислення на рівні «свій/чужий».

Ключові слова: мовно-комунікативна політика, політична культура, українське полікультурне суспільство, галузі, мова, комунікація, консенсус.

Мовно-комунікативна політика і політична культура тісно взаємопов'язані і взаємозалежні, оскільки повинні відігравати в українському полікультурному суспільстві важливу роль і велике значення. Вони мають орієнтуватися не на групові чи регіональні інтереси, а на загальноукраїнські цінності, які накопичено не лише у минулому, а й на сучасному етапі розвитку. Негативний вплив на формування політичної культури справляє ідеологія однієї політичної сили особливо тоді, коли вона захищає інтереси не всього українського полікультурного суспільства, а його частини, зокрема, певної соціальної групи, національної меншини або іншої країни. Варто розрізнити ідеології, які здатні об'єднати український полікультурний соціум, і ті, що намагаються панувати над усіма іншими і захищати інтереси лише вибраних. У такому разі йдеться про авторитарно-тоталітарну ідеологію, яка панує над політичною культурою, нею керує і формує її ірраціональну складову. На цій основі виникають різного роду непорозуміння і протистояння, які відбувалися свого часу в СРСР. В сучасній Україні конфлікти існують між політичною культурою та ідеологією радянського зразку, які дісталися у спадок від колишнього СРСР, і новою національно-демократичною, де загальні пріоритети домінують над груповими або регіональними. Виходячи з викладеного, сучасний словник мінімум іншомовних слів пояснює термін «ідеологія» як сукупність філософських, політичних, правових, моральних, релігійних та мистецьких поглядів, які характеризують яку-небудь соціальну групу, клас, політичну партію, суспільство [9, с. 246].

Наше завдання полягає у тому, аби об'єктивно оцінити рівень політичної культури і показати, за яких умов мовно-комунікативна політика спроможна розв'язати проблему, від якої залежить, як надалі буде розвиватися українське полікультурне суспільство і чи залишиться Україна унітарною, незалежною і соборною державою.

Складовою і невід'ємною частиною мовно-комунікативної політики є конструктивні ідеологія і культура. Остання з них у Новому тлумачному словнику української мови трактується як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії [5, с. 14]. За визначенням терміну «культура» зрозуміло, що він є більш узагальненим поняттям, ніж «політична культура», яка є складовою і невід'ємною частиною першого. До середини ХХ ст. політична культура трактувалася як комплекс політичних, моральних, культурних та інших уявлень, які закріплені в національній культурі і традиціях. Категоріального статусу поняття «політична культура» набуло у другій половині цього століття завдяки дослідженням Г. Алмонда, С. Верби, Д. Елазара, Д. Каванаха, У. Розенбаума та ін. Окремі аспекти мовно-комунікативної політики і політичної культури досліджували вітчизняні вчені, серед яких О. Братко-Кутинський, М. Головатий, С. Денисюк, І Дзюба, І. Діак, М. Дмитренко, Я. Ісаєвич, Л. Масенко, Л. Нагорна, Л. Новохатько, Ю. Римаренко,

М. Степико та ін. Вони пов'язують мовно-комунікативну політику і політичну культуру з історичною пам'яттю, звичаями і традиціями українського народу, загальнонаціональними цінностями і державними символами. Примирити різні типи ідеологій і політичних культур, на думку вчених, здатна мовно-комунікативна політика, завдячуючи якій у кінці 80-х рр. ХХ ст. було підвищено статус української мови, яка стала державною мовою країни, а заодно – мовою законодавства, освіти, духовності, інформації, комунікації тощо; відкрито навчальні заклади для національних меншин, які змогли вивчати свою рідну мову і розбудовувати разом з етнічними українцями власну полікультурну державу. Мовно-комунікативна політика дала можливість всьому українському народу проголосити незалежність та закріпити це рішення Верховної Ради на Всеукраїнському референдумі, на якому понад 90% українських громадян віддали свої голоси за мрію жити в самостійній і соборній державі. Завдяки конструктивній мовній політиці було ухвалено Конституцію незалежної України, яка Статтею 10 закріпила статус української мови, а також права національних меншин.

За визначенням автора, мовно-комунікативна політика – це комплекс конкретних заходів держави, що систематично проводяться на всеукраїнському рівні і спрямовані на захист національних інтересів, збереження цілісності країни, недоторканості її державних кордонів, консолідацію різноетнічних громадян, що мешкають на території країни. Це конструктивна, прогнозована і зважена повсякденна робота усіх гілок політичної влади, спрямована на захист єдиної державної (офіційної) мови, подальший її розвиток і поширення в усіх сферах і галузях суспільно-політичного життя та в усіх регіонах країни. Це конструктивна мовна політика легітимної влади, яка керується Конституцією і законами держави та забезпечує повноцінне функціонування державної (офіційної) мови, а також мов національних меншин. Це добре спланована робота держави, спрямована на регулювання мовного питання, користь соціокультурного та духовного розвитку усіх народів-співвітчизників [8, с. 134-139].

Сучасні підходи щодо аналізу мовно-комунікативної політики вибудовуються на основі двох парадигм. Одна з них формує посттоталітарну перспективу, яка концентрує навколо себе уявлення про нову форму соціально-політичного контролю, інша – комунікативну, що спонукає до інтеграції усіх політичних сил, що дає можливість вписатися в загальносвітовий рух. Мовно-комунікативна політика може мати сенс лише тоді, коли полярні політичні актори будуть вступати у контакт лише з однією метою – порозумітися, дійти згоди і домовитися, що не є на порядку денному окремих сучасних політиків, які лише декларують таке бажання. Щоб така комунікативна дія відбулася, політичні актори мають обґрунтувати свої домагання і бажання. Провідною парадигмою мовно-комунікативної політики є такі політичні комунікації, які ґрунтуються на взаєморозумінні та всеукраїнській консолідації. І все-таки порозуміння між різними політичними силами, владою та опозицією спостерігалися при ухваленні необхідних для держави законів, постанов і рішень, а також Декларації про державний суверенітет, проголошенні незалежності, ухваленні Конституції України і т. п.

Мовно-комунікативна політика держави на першому етапі її становлення (1991-1996 рр.) була конструктивною: відкривалися видавництва і бібліотеки, навчальні заклади з рідними мовами навчання національних меншин, кафедри українознавства, української мови і літератури, слов'янських мов, української та всесвітньої історії тощо. Відзначено, що у зв'язку з мовно-комунікативною політикою влади, яку варто розуміти як регулятор соціально-політичних взаємодій, у першій половині 90-х рр. ХХ століття русифікаційні процеси були призупинені. З виникненням Української незалежної держави мовні комунікації поступово відроджувалися в усіх галузях життєдіяльності, зокрема, в освіті, діловодстві, культурі, ЗМІ і т. п. У той же час поширювалася інформація щодо функціонування і розвитку української мови та мов національних меншин в технічній сфері, науці, кіно, телебаченні тощо.

У зв'язку з розвитком інформаційного суспільства, мовно-комунікативна політика набуває особливої ваги, вона захищає мови національних меншин та українську мову як

державну (офіційну) від маніпуляцій та подвійної політики. Мовно-комунікативна політика – це система теоретичних поглядів та політико-практичних заходів, застосовуваних у спілкуванні різноетнічних та різномовних людей у політико-офіційних і буденно-громадських комунікаційних ситуаціях, що утворюються в багатонаціональних країнах та на міжнародному рівні. Це – одна з делікатних політичних проблем, окремі аспекти якої аналізували у власних працях такі вчені, як Д.Гравер, В.Загороднюк, А.Костирев, Н.Кошова, М.Левицький, А.Меграбіан, Т.Мельник, В.Мартьянов, Т.Марусик, О.Маруховська, П.Матвієнко, В.Москалюк, Д.Позняк, В.Тимченко, Г.Удовенко, В.Хеслі, В.Циба та ін.

Мовно-комунікативна політика найбільш повно втілює головну ознаку демократично організованого суспільства. За своєю природою вона є виразом ідеї відкритого публічного дискурсу, міжпартійного конструктивного діалогу та політичного консенсусу. Хоча на другому етапі (1997-2004 рр.) вона не була такою вільною як у демократичних державах близького зарубіжжя, а громадянське суспільство, яке народжується, не мало до влади жодної автономії. Воно було комунікативно обмеженим, оскільки не мало можливості вільно дискутувати. У цьому випадку російська мова, як зазначає Л.Нагорна, опинилася заручницею політичних інтересів та інтриг, тому сфера мовної політики була позначена гострою конфліктністю, яка відбувалася навколо мовних маніпуляцій, політичних міфів, мовно-політичних проблем, національної ідентичності, національної ідеї, українського і російського націоналізму. Все це створювало певні інтерпретації навколо політичної дійсності, щоб показати її громадськості у вигідному для влади або опозиції світлі і спонукати її до певних дій. І все-таки мовно-комунікативну політику цього періоду варто розуміти як ствердження різних поглядів, спрямованих на створення принципово нової політики у стосунках і відносинах між владою та опозицією, якої в тоталітарному суспільстві в принципі не могло існувати.

Мовно-комунікативна політика є різновидом діалогу політичної влади з народом, здійснюваного зрозумілими поліетнічному суспільству лініями зв'язку, шляхами сполучення та способами спілкування, з метою інформування і мобілізації співвітчизників на розбудову та реформаційну модернізацію країни під егідою гасла-принципу: «єдність у різноманітності», яке можна реалізувати з допомогою толерантності і політкоректності, що є невід'ємною частиною мовно-комунікативної політики держави. В цілому мовно-комунікативна політика Української держави на сучасному етапі є недостатньо далекоглядною і прогнозованою. Вона змінила свій курс у зв'язку з ухваленням закону «Про засади державної мовної політики». У зв'язку з цим комунікативні функції української мови, яка є рідною для 67,5 % українців, стали поступово звужуватися, особливо на Півдні і Сході країни. Одним з головних чинників гальмування поширення української мови як державної є мовна політика місцевої влади, а також комунікаційний та інформаційний фактори, які повністю контролюються місцевою владою. У той же час варто зазначити, що мовній політиці і політичній культурі бракує толерантності, яка передбачає, на думку М. Дмитренко, усвідомлення поваги до прав і свобод громадян, а також – соціальної довіри, через яку посилюється зв'язок між індивідом і спільнотою, зростає почуття єдності, що є необхідною передумовою солідаризації. Без довіри, базованої на спільних інтересах і цінностях, неможливо впровадити ефективну комунікацію між суспільством і владою, її суб'єктами та різними групами суспільства. Тобто, політична культура, як вважає вчений, – це «мозаїчне» утворення, що сформувалося на базі загальнолюдських та національно-культурних цінностей як відображення інтересів різноманітних суб'єктів політичного поля [4, с. 12-13].

Вчені розглядають політичну культуру, яка поєднує у собі політичну свідомість і знання як сукупність суспільно-політичних тверджень, духовних цінностей, принципів, способів політичної діяльності і традицій. Вони зауважують (М. Головатий), що політична культура охоплює такі аспекти, як знання політики, оцінювання фактів, політичних явищ і суджень щодо того, як має здійснюватися влада. В основі національної культури знаходиться

мова і тісно з нею пов'язані економічна, релігійна, правова, політична та інші культури. Загальнонаціональна культура є однією з основних, оскільки від неї залежить, як будуть функціонувати культури етнічних груп. Варто зазначити, що політична культура, яка є складовою частиною загальної культури, поєднує свідомість, знання, традиції, мову, звичаї та інші цінності. Кожна влада будується на певній ідеології, яка у «традиційному розумінні до чогось закликає, мобілізує суспільство чи окрему групу на досягнення проектних і перспективних завдань... Але, замість цього, ми, на думку М. Розумного, маємо суцільну кризу ідеологій, які розчленовуються на окремі товарні ідеологеми, які далі конвертуються в систему обігових коштів за універсальною схемою: гроші-влада-гроші» [7, с. 236, 242].

Суб'єктами політичної культури, за визначенням М. Головатого, є індивіди, групи, регіон, партія, клас, нація, держава тощо. У той же час об'єктом є політична система суспільства, режим, інститути влади, організації, об'єднання, партії тощо. Так, за політологічним словником політична культура – це: 1) «якісний склад політичного життя суспільства, що визначається історичними, соціально-економічними і політичними умовами та відображає рівень засвоєння суб'єктом - суспільством, групою, особою відповідних політичних відносин, способів діяльності, норм і цінностей, ступінь її активності у перетворенні політичної, соціальної дійсності; 2) сукупність індивідуальних позицій і орієнтацій учасників системи та політичного процесу». Мовно-комунікативна політика і політична культура по-різному «почуваються» в демократичному і авторитарному суспільствах. Деструктивна мовна політика деформує культуру національних меншин, негативно впливає на її розвиток, не заохочує індивіда і суспільні сили до активної діяльності. У демократичній державі політична культура може відігравати іншу роль, мати інше значення, характер, зміст і функції. Зокрема, М. Ф. Головатий виокремлює такі види культури, як депутатська, парламентська, культура діяльності громадян під час виборів, референдумів, соціологічних опитувань. Вчений виокремлює в окрему групу культуру діяльності громадських організацій, політичних партій, груп, об'єднань громадян.

Закцентуємо увагу на патріархальній та активістській культурах. Перша з них характеризується відсутністю інтересу до політичного життя, що не надто підходить українській політичній культурі, оскільки серед громадян України мало знайдеться таких, які є байдужими до того, що відбувається в країні. Активістська культура вирізняється помітним інтересом громадян до діяльності держави, різних суб'єктів політичного процесу та їх високою громадсько-політичною активністю. Вона здавна притаманна українському народу, який вирізняється активністю, толерантним, миролюбним ставленням до інших народів і схильністю до боротьби за незалежність, що зумовлено багаторічним перебуванням під гнітом інших держав, які нищили національну культуру, українську мову і духовність [6, с. 588-590].

Культура пращурів і сучасна політична культура дають можливість сформувати активну громадянську позицію, захистити власні і державні інтереси, зорієнтуватися у політичному житті, розвивати інтелект, ухвалювати рішення, передавати досвід нащадкам та консолідуватися. Зрозуміло, що мова і культура знаходяться в основі розвитку будь-якого народу-етносу. З розвитком мовлення формується та удосконалюється комунікативний процес, який допомагає особистості, групі, спільноті усвідомити власне коріння, історію, культуру, належність до певного соціуму. Повага і розуміння культури, звичаїв, традицій, історії і мови індивіда, групи і спільноти ведуть до взаєморозуміння і консенсусу, які, як вважає Г. Зеленько, забезпечують згоду сторін з усіх істотних позицій, одностайне ухвалення рішень усіма учасниками наради або конференції [6, с. 403].

Не зважаючи на те, що підходів до визначення політичної культури є досить багато, спробую дати власне бачення цього феномену. Тобто, політична культура – це 1) політична зрілість та рівень політичного розвитку у певній галузі знань або діяльності індивіда, групи, спільноти і нації в цілому, який характеризується економічними, освітніми, правовими, інформаційними, комунікаційними, духовними, матеріальними та іншими цінностями;

2) характеристика політичної думки, історичної епохи, етапу, певного народу, нації, країни в цілому та її влади; 3) якість правління влади, її компетентність, освіченість і фаховість; 4) освітній та інтелектуальний рівень розвитку лідера політичної партії, організації, руху, товариства тощо.

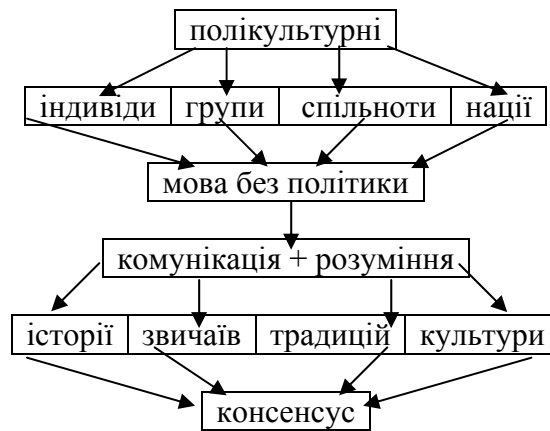

Рис. 1. Шлях до порозуміння і консенсусу між полікультурними особистостями, групами, спільнотами та націями

В основі комунікації полікультурних спільнот знаходиться мова, яка дає можливість порозумітися і дійти консенсусу. За такою схемою має відбутися консолідація всього українського політикуму: влади та опозиційних сил. Звісно, що для цього має бути політична воля влади, її оточення та опозиційних політиків. В основі їх порозуміння має знаходитися загальнонаціональна культура, що варто розуміти, як систему: цінностей індивідуальної та колективної діяльності полікультурного українського соціуму, які спрямовані на історію розвитку українського народу та його мови; зовнішніх і внутрішніх орієнтацій та відповідної поведінки; мовно-комунікативної діяльності особистостей, груп, територіальних соціально-політичних спільнот як суб'єктів полікультурного життя країни; об'єктивного відображення і реалізації мовно-політичних принципів і гасел, які проголошують члени і лідери політичних партій, рухів, товариств, організацій тощо; переконань, ідей, уявлень українського народу, що склалися у процесі формування і розвитку української мови, літератури, звичаїв і традицій. «Все це розв'яжеться на ґрунті поступового подолання кризи самоідентифікації. У той же час кожен усвідомлює, що недостатнє володіння державною мовою є не лише мінусом для кар'єри, але й джерелом внутрішнього дискомфорту» [2, с. 10-11].

Українська політична культура є суперечливою, оскільки поєднує дві системи цінностей: авторитарно-тоталітарну і демократичну. Першу з них цілком справедливо можна вважати ірраціональною, коли свідомість українського народу заповнюється чужими цінностями і нормами та перебуває під гнітом інших держав. Авторитарно-тоталітарну політичну культуру можна визначити як підданську, оскільки вона поглиблює міжконфесійні чвари, міжрегіональні відмінності, розколює політикум, полікультурне суспільство і державу. Одними з головних причин розколу є подвійна політика і міфологізація свідомості. Це дозволяє політикам приховувати правду, маніпулювати свідомістю, діями і вчинками громадян, залякувати їх та їм погрожувати, аби отримати від них прихильність і підтримку. Це відбувається тоді, коли міфологічна комунікація, як вважає С. Денисюк, стає не засобом, а метою у політичному протистоянні, коли порушується довіра до демократичного способу розв'язання суспільних протиріч [3, с. 164].

Рациональною політичну культуру можна вважати тоді, коли вона розв'язує нагальні проблеми, формує відчуття культурно-історичної єдності, робить усе можливе, аби консолідувати український народ. На формування активістського типу політичної культури

вплинули такі події, як ухвалення Верховною Радою Радянської України закону «Про мови в Українській РСР», за яким українська мова вперше в історії України стала державною мовою; проголошення «Декларації про державний суверенітет», незалежності України, ухвалення Конституції України; здійснення Помаранчевої революції та євровибору, які актуалізують прагнення українців до свободи та справедливості. Ці події, на думку А. Бичко (Неліпович), базові для українського буття, які в наші дні український народ відстоює. Вони спрямовані проти дій владних структур, дуже далеких і навіть ворожих по відношенню до української національної духовності [1, с. 190].

Розв'язання протистояння двох політичних сил напряму залежить від діяльності мовно-комунікативної політики і рівня політичної культури. Для цього необхідно:

- не спекулювати російською мовою під час виборів;
- деідеологізувати державне управління;
- повернути права і свободи всім громадянам України;
- ухвалити новий закон про чесні і незалежні вибори;
- укріплювати і підсилювати збройні сили України;
- внести відповідні зміни до Конституції України;
- захищати національні інтереси не на словах, а на ділі;
- поширювати на Півдні і Сході України українську мову як єдину державну;
- скасувати закон «Про референдум» як небезпечний прецедент, який відкриває можливість фальшувати результати голосувань, спекулювати вибором громадян та маніпулювати їх свідомістю;
- не усувати з політичної арени суперників;
- не використовувати державні посади і владу заради амбіцій та самої влади;
- поважати право переможців ухвалювати закони, постанови, рішення та керувати державою;
- проводити відповідальну раціональну політику в усіх сферах, галузях і регіонах держави, виходячи з національних інтересів України;
- ухвалити такий закон про мови, який би задовольняв інтереси не окремої групи, спільноти або регіону, а всього українського народу тощо.

Відтак, робимо висновок, що мовно-комунікативна політика і політична культура в сучасній Україні знаходяться на досить низькому рівні, тому їх роль і значення видаються малопомітними у розвитку українського полікультурного суспільства. Тому мовно-комунікативна політика різних політичних партій, рухів, товариств, організацій і влади в цілому є не досконалою, не достатньо виваженою і послідовною. На теперішній час політична культура і мовно-комунікативна політика знаходяться у патовому стані, тому не спроможні розв'язати існуюче в Україні протистояння. У цій ситуації важко передбачити, як буде далі розвиватися українське полікультурне суспільство і чи залишиться Україна унітарною, незалежною і соборною державою.

Література:

1. Бичко (Неліпович) А. Українська ментальність. Джерела становлення / А. Бичко (Неліпович). – К.: Освіта України, 2014. – 206 с.
2. Демократія і державність в Україні: проблеми гармонізації / Збірник. – К.: ІНВіП, 1997. – 156 с.
3. Денисюк С. Культурологічні виміри політичної комунікації: Монографія / С. Денисюк. – Вінниця: ВНТУ, 2012. – 392 с.
4. Дмитренко М. Формування політичної культури суспільства в трансформаційний період [Текст]: [монографія] / М. А. Дмитренко; НПУ імені М. П. Драгоманова, Ін-т оператив. діяльності та держ. безпеки. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – 192 с.

5. Новый тлумачний словник української мови. У чотирьох томах. Том 2 / укладачі: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – К.: Видавництво «Аконіт», 2001. – С. 14. – 911 с.
6. Політологічний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. – К. МАУП, 2005. – 792 с.
7. Розумний М. Ідея і нація в інформаційну епоху / Розумний М. – Харків: Майдан, 2006. – 340 с.
8. Савойская С. Языковая политика государства и языковая коммуникативная политика: компаративистский анализ / С. Савойская // Научная дискуссия: вопросы социологии, политологии, философии, истории. № 10 (19): сборник статей по материалам XIX международной заочной научно-практической конференции. – М., Изд. «Международный центр науки и образования», 2013. – С.134-139. – 164 с.
9. Сучасний словник мінімум іншомовних слів: Близько 9000 слів / уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2008. – С. 246. – 798 с.

Савойская С. В. Роль и значение языковой коммуникативной политики и политической культуры в развитии украинского поликультурного общества

В статье исследуется языковая коммуникативная сущность политической культуры, которая формирует поведение, взгляды, убеждения, сознание и жизненную позицию индивидуумов, групп, общностей, социума и нации. Автор рассматривает роль, значение и двойственную составляющую этого явления, упреждая формирование у политиков и граждан конфронтационное мышление на уровне своей/ чужой.

Ключевые слова: языковая коммуникативная политика, политическая культура, украинское поликультурное общество, отрасль, язык, коммуникация, консенсус.

Savoyskaya S. Role and value of linguistic communicative policy and political culture in development of Ukrainian multicultural society

Linguistic communicative essence of political culture, which forms a conduct, looks, persuasions, consciousness and vital position of individuals, groups, communities, society and nation, is probed in the article. An author examines a role, value and ambivalent constituent of this phenomenon, preventing the formation of politicians and citizens confrontation thought at level insider/ stranger.

Keywords: linguistic communicative policy, political culture, Ukrainian multicultural society, industry, language, communication, consensus.

УДК 321.01

Тімашова Вікторія Михайлівна,
кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки Національної академії внутрішніх справ

**СУПУТНЯ СТРУКТУРНА АТРИБУТИКА ПОЛІТИЧНОЇ СФЕРИ
СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА**

У статті досліджується зміст, місце і взаємозв'язок політичної культури в соціологічному аспекті обширу політичної сфери. На прикладі поліетнічної України акцентовано на особливостях її політичної культури і, як наслідок, своєрідності її маргінальному забарвленні сучасних політичних процесів.

Ключові слова: культура, політична культура, політична система, поліетнічне суспільство, глобалізація, універсалізація.

Ще античні мислителі (Антифонт, Платон, Марк Аврелій та ін.) бачили в структурі особистості кілька різних осіб – людину економічну (homo economicus), людину етнічну